

La sociedá asturiana ante la Ilingua: compromisu y futuru

*Alfredo I. Álvarez Menéndez
Ramón d'Andrés
Vital d'Andrés*

El presente y el futuru de la Ilingua asturiana ye materia d'interés pa una parte apreciable de la sociedá. Alredor del asturianu y la so reivindicación vívese ciertu cansanciu del modelu nacíu na Transición. Nos ámbitos asturianistes esto produz ablayu, pero tamién la sensación d'atopase con daqué difícil d'esplicar, dada la xusteza que se-y supón a esta reivindicación. Pero, anque ye verdá que nello hai coses difíciles d'esplicar, hai tamién factores que yá taben bien presentes de va tiempu nel panorama sociopolíticu d'Asturies, y qu'agora rescamplen con más claridá. Partiendo de que la realidá hai que la encarar tal como ye y non como nos prestaría que fuere, los autores d'esti artículu queremos aportar elementos de reflexón sobre'l papel de la sociedá nel mantenimientu de la Ilingua asturiana y na vixencia d'un modelu reivindicativu de casi cuatro décades.

La ciudadanía tien capacidá d'escoyer

Nel asturianismu Ilingüísticu hai l'enclín a interpretar que la ciudadanía ta esenta de toa responsabilidá na situación de retrocesu, abandonu y desprestixu del asturianu. La xente sería, más bien, víctima –consciente o non– de la represión y los prexuicios impuestos polos poderes hexemónicos (políticos, élites culturales), responsables únicos de que los asturianofalantes nun desarrollen una natural pulsión a sentise a gustu cola so Ilingua. Esi estáu de sometimientu desaniciaríase, sin embargu, gracies al liberalgu «redentor» d'una vanguardia capaz d'espertar na xente'l deséu de lliberarse de la sumisión Ilingüística y d'abrazar, gracies al propiu impulsu como pueblu, los programes de normalización que llevaríen a la equiparación del asturianu col castellanu en tolos ámbitos.

Ciertamente, esta forma d'interpretar la realidá podría esplicar la situación en rexímenes dictatoriales, onde siempre cabe sospechar que nun hai opción Ilingüística, pero non en sociedaes democrátiques –como son l'asturiana y la española dende 1978–, onde la ciudadanía dispón de calces d'expresión que revelen «per ónde tira l'aire», ye dicir, cuál ye la sensibilidá social alredor d'una materia, nesti casu la Ilingüística: en definitiva, paez poco creíble que l'actual situación de la Ilingua nun tenga nada que ver col desentendimientu que pa con ella muestra una bona parte de la sociedá asturiana.

Desque nació Conceyu Bable en 1974, pasaron cerca cuarenta años, un periodu abondo llargu como pa nun saber interpretar los comportamientos más asentaos na sociedá asturiana. Ente otros nicios, los programes que la xente vota masiva y repetidamente nes elecciones, o les actitúes colectives ante l'usu efectivu de la Ilingua, indiquen de manera más o menos elocuente per ónde van les coses nel planu sociolóxicu. Ye evidente que la sociedá asturiana tien respetu y afectu a la Ilingua (ye alta l'aceptación nes escueles, por exemplu), pero nun paez concebir la esistencia d'un conflictu Ilingüísticu social, nin percibe que la so identidá asturiana

tea agredida pol fechu de tar la llingua como ta. Y nun será por falta d'información. Too paez indicar que la xente asume ensin problemes el tradicional repartu de papeles, onde'l castellanu fai de llingua prestixosa de l'alministración y la cultura, y l'asturianu fai de llingua coloquial o simbólica: a pesar del activismu llingüísticu, nestos casi cuarenta años esi repartu desigual de funciones llingüísticas (que los expertos llamen diglosia) sigue vixente y aceptáu pola sociedá asturiana.

Si esto ye asina, l'actual situación del asturianu non solo sería'l frutu de les mui bien constataes rocees del estamentu políticu, sinón que tamién tendrán dalgún grau de responsabilidá los comportamientos colectivos de la ciudadanía. Nuna sociedá democrática comprometida cola so llingua difícilmente los poderes públicos puen tomar midíes lesives pa con ella ensin una reacción apreciable en contra (nes elecciones, nos xulgaos o n'otru tipu d'instances). Y, al revés, nuna sociedá democrática difícilmente un movimientu civil de reivindicación llingüística pue ser obviáu polos poderes públicos si daveres tien potencia y algama a amplios sectores de la población. Al respective, nun falten exemplos na propia sociedá española.

Les dimensiones de la llingua y el so futuru

Compartimos con muchos ciudadanos l'aspiración llexítima d'una Asturies onde la xente seja llibremente billingüe y onde l'usu llibre del castellanu y asturianu tea garantizáu por llei. Pero más allá de los nuestros deseos, ta la realidá y el futuru que podemos prever de xeitu realista. Pa ello vamos estremar trés aspectos que les llingües tienen, pues el presente y el futuru del asturianu focalíicense en dalgún d'ellos: la llingua como patrimoniu cultural; la llingua como ferramienta natural de comunicación cotidiana; y la llingua como elementu simbólicu d'un sentimientu y d'una cultura asturiana.

La llingua como patrimoniu cultural

Entender la llingua como patrimoniu cultural ye lo más obvio y nun necesita de munches xustificaciones. Agora, si'l futuru del asturianu se centra nesta dimensión, queda fuera de toa preocupación l'usu efectivu na sociedá: si pierde o non falantes, si ta o non en peligru d'estinción. La llingua, entendida únicamente como patrimoniu, valórarse en realidá como oxetu d'estudiu, igual qu'un llabiegu tradicional nun muséu etnográficu, que yá nun s'utiliza pero tien interés cultural. Asumir como prioritariu esti aspectu del asturianu compromete namás la sensibilidá pa cola cultura propia, pero convierte la so vitalidá n'irrelevante, porque nesa concepción cualquier llingua se reduz a un simple códigu escritu, siempre a disposición de los estudiosos anque yá nun se fale. Ye l'asunción mínima que tendría que s'algamar nuna sociedá educada na construcción del so progresu ensin romper col pasáu. Sin embargu, ¿xenera esa mínima sensibilidá patrimonial consensos políticos n'Asturies nel grau esperable?

La Ilingua como instrumentu natural de comunicación cotidiana

Trátase de la Ilingua como'l mediu en que s'espresa la xente na so actividá cotidiana en casa, na cai, en trabayu, na enseñanza, etc. Esti aspectu instrumental-social ye'l que nos diz si tien vitalidá real como Ilingua falada. Nesti terrén sábese que l'asturianu fálenlu unes 200.000 personnes y que retrocede lentamente nel usu espontaneu cotidianu. Ye una Ilingua socialmente recesiva, y, si nun se torna'l procesu, a la llarga acabará diliéndose nel castellanu, como yá pasó na mayor parte de les provincies de Lleón y Zamora, y n'amplios sectores de la sociedá asturiana.

Ante esti problema, l'asturianismu Ilingüísticu aspira a dos oxetivos llexítimos. D'un llau, caltener y recuperar falantes suficientes pa la sobrevivencia de la Ilingua, lo que supón un llabor descomanáu. D'otru, facer que l'asturianu gane terrén n'espacios sociales onde agora ta ausente, tanto en rexistros coloquiales (na cai, colos collacions, colos amigos...) como formales y escritos (na clase, nos medios de comunicación, etc). En definitiva, aspírase a convertir l'asturianu nuna Ilingua alternante y intercambiable col español en tolos espacios y usos comunicativos.

Una empresa d'estes características requeriría consensos y polítiques de normalización Ilingüística d'una potencia difícil d'imaxinar na Asturies que conocemos. Amás, pue suponese qu'un hipotéticu gobiernu dispuestu a una política Ilingüística tan decidida nun entamaría un mínimo pasu si nun contare cola complicidá de la sociedá. Porque, a diferencia d'otres iniciatives de política cultural, nel casu Ilingüísticu constátase que los partíos políticos nun van dar nengún pasu per delantre de la xeneral sensibilidá social. Y asina, si la sociedá nun asumiere con interés l'usu del asturianu en toa mena d'ámbitos y propósitos, los esfuerzos de los poderes públicos (incluida la cooficialidá) nun valdrán de nada. Ye difícil imaxinar un gobiernu del Principáu, de cualquier color políticu, dispuestu a embarcase nuna misión d'esti tipu si'l conxuntu de la sociedá se mostrare, como mínimo, indiferente.

Hasta agora, nun paez que la sociedá dea munches muestres de querer l'asturianu como Ilingua alternante y intercambiable col castellanu en tolos ámbitos y usos. Tampoco l'estamentu políticu dio pasos pa un consensu nesi sen, nin se tien notao de manera efectiva a lo llargo de los años. Lo que detectamos, sin embargu, ye un aumentu del usu del asturianu como elementu simbólicu, pero non como elementu de comunicación natural cotidiana (a nun ser, lóxicamente, na minoría militante). Ye fundamental nun confundir estos dos aspectos de la Ilingua, pa nun sacar conclusiones equivocaes.

Los oxetivos «fuertes» del asturianismu Ilingüísticu implicaríen un grau altu de concienciación y esfuerzos apreciables na vida cotidiana. Pero la cuestión clave ye saber qué estímulos podrían mover, a la xente o a les empreses, al sobresfuerzu d'usar l'asturianu en tolos ámbitos y circunstancies. Teóricamente habría trés: un provechu socioeconómico, si la xente percibiere que falar n'asturianu traxere consigo proyección social o ventayes nes relaciones personales, nel mercáu llaboral, na actividá empresarial...; un provechu estético y emocional, ye dicir, que la xente falaría asturianu pol puru gustu de facelo; o bien un provechu identitariu,

que fadría que les personnes o les empreses usaren l'asturianu por sentise más asturianos. El lector pue xulgar si estos alicientes (y otros qu'él mesmu pue añadir) son realistes na Asturies que conocemos. Nesti sen, hai que se preguntar si'l mensaxe tresmitíu pol asturianismu militante llogró esparder, ente la población y ente les fuerces polítiques qu'esta vota mayoritariamente, dalguna idea atractiva que moviere a comprometese col asturianu na vida cotidiana. Hasta'l momentu, la respuesta paez ser non.

Según una visión bien asitiada nel asturianismu militante, el desdexamiento de la sociedá pa col asturianu nun sería frutu d'una decisión llibre, sinon resultáu del rechazu de los poderes públicos a la normalización y dignificación política y xurídica del idioma. Ye verdá qu'una mejor actitú de les autoridaes polítiques podría traducise nun comportamientu social más positivu. Pero eso nun ye tola verdá: el comportamientu de los poderes públicos tien muncha relación col sentir social que pon gobiernos y parlamentos. Na nuestra opinión, ente'l xuegu d'opciones llingüísticas de que dispón cada ciudadanu ta l'usu efectivu del asturianu, pero tamién –nun hai qu'escaecelo– el desinterés o l'abandonu, que son tamién frutu de decisiones llibres de los individuos. Una llingua tien munches cares, y una d'elles ye un innegable componente de comportamientu individual llibremente escoyíu.

La llingua como elementu simbólicu de la cultura asturiana

En cuantes que símbolu afectivu d'asturianía, les aspiraciones d'usu de la llingua nun son tan ambicioses porque circunscriben la so presencia a una serie de situaciones d'especial relevancia social y emocional: delles celebraciones señalaes (bodes y mises n'asturianu, felicitaciones de Navidá), ámbitos de marcáu calter identitariu (museos etnográficos, nomes de chigres y comercios, nomes de productos asturianos, cantares tradicionales) o relacionaos cola cultura asturiana: intervenciones na Selmana de les Lletres, na entrega de premios lliterarios, na investigación filolóxica, na creación lliteraria; etc. Estos emplegos esixen un esfuerzu limitáu y un compromisu relativu pa cola llingua real, y la so pervivencia como ferramenta cotidiana dexa de percibise con esmolición dramática. Yá nun se trata d'acostinar cola misión de salvar la llingua cambiando'l comportamientu cotidianu, sinón simplemente d'executar dellos rituales en momentos puntuales. Como estos son relevantes na significación social, esi pequeñu esfuerzu ye mui rentable: demuéstrase muncha asturianía con pocu gastu llingüísticu.

Si güeyamos los casi cuarenta años d'asturianismu llingüísticu, reconoceráse que nel aspectu instrumental-utilitariu la llingua prácticamente nun avanzó o mesmamente retrocedió –a nun ser na minoría militante–, pero nel aspectu simbólicu llogró un avance notable; pa empezar, na respetabilidá qu'algamó la propia reivindicación llingüística. Nestos años instaláronse dellos vezos qu'antes yeran impensables; por exemplu, nun ye raro ver autoridaes de tou tipu dando discursos n'asturianu. Son usos asumíos dafechu, pero en dellos eventos especiales, casi como poner la montera picona'l Día les Piragües. Na ciudadanía en

xeneral, tamién l'asturianu retrocede nel usu instrumental cotidianu, pero avanza nel simbólicu, y nun ye contradictoriu uno con otro.

Los fechos paecen indicanos que'l valor simbólicu de la llingua ye l'aspectu que xenera más consensos nel estamentu políticu y na sociedá que lu sofitá colos votos nes elecciones. La esistencia d'un departamentu específicu de Política Llingüística dende los años 80 demuestra un ciertu consensu ente bona parte de los políticos asturianos sobre la xestión llingüística, referida non tanto a la llingua como instrumentu de comunicación operativu pa tola sociedá, sinón como elementu más bien simbólicu. Lo mesmo pue dicise de les actividaes qu'en xeneral se-yos otorga a los Servicios de Normalización Municipales. (De toes maneres, una parte del estamentu políticu ve esti simbolismu tamién como conflictivu, y non siempre de forma inocente).

Esti decantamientu pal llau más afectivu de la llingua fai que ciertos fechos que nun principiu fueron significativos del so valor instrumental puen güei interpretase como fenómenos más bien simbólicos. Munchos pas que matriculen los neños na asignatura de llingua asturiana nos colexos fáenlo como un actu d'asturianía que nun implica falar n'asturianu colos fíos. La esistencia d'una institución como l'Academia de la Llingua encaixa, nesi contestu, en clave simbólica: los gobiernos del Principáu cumplen cola so cuota d'asturianía llingüística manteniéndola nel recintu de les sos actividaes, pero ensin eso significar compromisu por construyir una sociedá que faiga del asturianu una llingua operativa y alternante col español en tolos usos y circunstancies.

A manera de conclusión

Tolo dicho nun significa que los defensores del asturianu se crucien de brazos, pero sí pue valir pa interpretar mejor la realidá sociocultural ensin autoengaños. L'atascu nel avance social del asturianu localízase nel aspectu instrumental-utilitariu, y menos nel simbólicu, pero pensar que ye la indiferencia (cuando non la hostilidá) de dellos políticos pa col asturianu la única causa del so estáu actual, escaez que quien nos representen nes instituciones surden de la voluntá popular llibremente espresada nunes elecciones onde los principales partíos nun escuenden les sos pretensiones en materia llingüística. Esi análisis ye fonte de toles perplexidaes, porque escuende una parte de la realidá que nun se pue obviar: que'l futuru d'un idioma nun ye'l productu esclusivu del lideralgu exercíu por minoríes nin resultáu único de les decisiones de los poderes públicos o de les élites, sinón que ye a la sociedá nel so conxuntu, y a caún de los ciudadanos, a los que-yos toca la responsabilidá de preservar l'asturianu como instrumentu d'expresión colectiva y de definir asina la so vitalidá y dignidá. Llamentablemente, el proyeetu d'una llingua socialmente operativa nun paez que, depués de casi cuarenta años, llevante l'entusiasmu de los asturianos nin seja güei una de les sos prioridaes.

Si la ciudadanía nun s'implica, les midíes de normalización llingüística y de protección illegal –tan necesaries como insuficientes en sí mesmes– terminen en papel moyao. Pero, amás, el desapegu de la ciudadanía pa con unes polítiques

d'apoyu operativu a la Ilingua, podría traer como consecuencia que l'apparatu institucional creáu alredor del asturianu desembocare, a la llarga, nuna especie de superestructura burocrática inoperante no que se refier a la mayor o menor vitalidá social de la Ilingua, anque sí rentable nel planu puramente culturalista y simbólicu, atenta a xustificase a sí mesma. Si esi ye'l futuru de la Ilingua, pa bien o pa mal, ye daqué que la sociedá y l'establishment políticu tendrán que valorar.

Finalmente, hai un aspectu previu de gran importancia y que ta penriba de les sensibilidaes y concepciones que caún tenga alredor de la Ilingua y el so futuru. Trátase de los derechos Ilingüísticos de les persones, que son una parte de los derechos cívicos d'una sociedá democrática. Referímonos a un fechu incontrovertible: cuando un ciudadanu escueye llibremente usar l'asturianu, el deber de l'Alministración ye nun pone-y problemes de nengún tipu. El fechu de que n'Asturies se produzan dacuando problemes pol usu del asturianu ye impropio d'un país que cree nes lleis y les fai cumplir. Nun hai nello parcialidá nenguna: ye, simplemente, sentíu común democráticu. Lóxicamente, pa garantizar el llibre exerciciu d'esi derechu tienen que s'habilitar mecanismos que lo faigan posible, cosa que, si hai voluntá, ye menos complicao de lo que suel pintase. Solo fai falta un compromisu cola democracia y los sos derechos.